

حقوق روانی زن بر شوهر در اسلام

معصومه نقیسی راد^۱

چکیده

اسلام، زن و شوهر را مکمل یکدیگر در تعالی روحی و معنوی برشمرده و بر لزوم رعایت احترام متقابل و انجام وظایف خود در قبال همدیگر و خانواده تأکید کرده است. حقوق روانی، از جمله حقوق نفس آدمی است که در روابط افراد بشر و به ویژه در میان زن و شوهر باید مورد توجه و مراعات قرار گیرد. هدف این پژوهش، تبیین حقوق روانی زن بر شوهر از منظر اسلام است. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی به بیان آموزه‌های دینی در زمینه حقوق روانی زن بر شوهر پرداخته است. حقوقی همچون: نگاه مثبت و داشتن حسن ظن، نگاه نعمت الهی بودن به همسر، میل به محبت و خوش اخلاقی، آراستگی و رعایت نظافت، حسن معاشرت و تکریم همسر، عفو و گذشت از خطای همسر و... از جمله حقوق روانی است که به صورت فطری و سرشتی در وجود هریک از انسان‌ها نهاده شده است. رعایت این حقوق روانی می‌تواند آثار تربیتی فراوانی بر خانواده و روابط زن و شوهر ایجاد کند و موجب خوشخویی، کنترل خشم، تقویت عشق به پروردگار، توجه کامل به حقوق یکدیگر و... گردد. همچنین رعایت این حقوق در ایجاد آرامش و تعالی در خانواده موثر است.

واژگان کلیدی: حقوق، حقوق روانی، زن، شوهر، اسلام.

۱. پژوهشگر پژوهشگاه مطالعات اسلامی و دانش پژوهش سطح چهار فقه خانواده جامعه الزهراء (ع):

مقدمه

در اسلام، زن و شوهر مکمل یکدیگر در تعالی روحی و معنوی به شمار می‌روند و بر لزوم احترام و انجام وظایف متقابل تأکید شده است. بحث حقوق زن و شوهر، مسئله‌ای بی‌سابقه نیست، اما ظهور دین اسلام به عنوان یک مکتب انسان‌ساز، فراهم آورنده تحولی بزرگ در زندگی زنان و مردان جامعه بوده و حقوقی را برای هریک از آنها بیان کرده است. در این میان، یکی از حقوق متقابل زوجین، حقوق روانی است؛ یعنی حقوق مربوط به روح و روان آدمی که خدای متعال به صورت فطری در وجود هریک از زن و شوهر به دیعه نهاده و آنان را ملزم به رعایت این حقوق نموده است.

در آیات قرآن و سیره معصومین علیهم‌السلام، رعایت حقوق روانی زن و شوهر مورد توجه بوده است. امام سجاد علیه‌السلام در رساله حقوق خود، در ذیل حقوق زبردست، حق همسر را بیان نموده و فرموده است: خداوند همسر را وسیله آسایش، آرامش، انیس، مونس و نگهدارنده از انحرافات قرار داده است و باید هریک از آن دو، دیگری را نعمتی از جانب خداوند بداند و با خوش رفتاری و مدارا عمل کند (مولوی نیا، ۱۳۸۸، ص ۶۴-۶۵). حقوق روانی در فقه، غالباً زیربنای وظایف مکلفین مطرح شده است. به عنوان مثال، در حق کرامت، که یک حق روانی است، انسان دوست دارد عزیز و مورد احترام باشد و نسبت به دیگری نیز با عزت و احترام برخورد نماید. در قرآن نیز در آیه «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء: ۷۰) از کرامت و عزت قائل شدن برای انسان نسبت به سایر مخلوقات سخن به میان آورده است.

آگاهی از این حقوق، علاوه بر حفظ حریم خانواده، در استحکام روابط اعضا و ایجاد نشاط میان آنان تاثیر می‌گذارد و زمینه ساز رشد و تعالی می‌گردد. عدم رعایت این حقوق نیز موجب نادیده انگاشتن حق انسانی و تفرقه میان زن و شوهر می‌شود. از سوی دیگر، باتوجه به عدم تبیین صحیح مبانی دینی حقوق روانی، نفوذ جریان‌های فکری غرب‌گرا، به ویژه تفکرات فمینیستی در جامعه، متهم کردن اسلام به نادیده گرفتن

حقوق روانی زنان و طرح مردسالاری و مانند آن، تبیین و پرداختن به این حقوق، ضروری به نظر می‌رسد.

آنچه در این تحقیق در پی دستیابی به آن هستیم اینکه آیات و روایات مرتبط با حقوق روانی زن بر شوهر، استخراج و حقوق روانی زن و شوهر بر اساس نگرش اسلامی به جامعه علمی ارائه شود و همچنین زن و شوهر از حقوق و تکالیف خود در این حوزه آگاه گردند.

۱. مفهوم‌شناسی

در این بخش، به بیان مفاهیم مرتبط، همچون روان، حقوق روانی و زن و شوهر می‌پردازیم.

۱-۱. روان

واژه «روان» به معنای نفس، روح، ویژگی‌های غیرمادی و مانند آن است. روان در اصطلاح، مجموعه ویژگی‌های شناختی، عاطفی، معنوی و غیرجسمانی است که باعث بروز رفتارهای گوناگون انسان است. درحقیقت روان آدمی در جنبه‌های شناختی و عاطفی، بر منش، رفتار و عملکرد هر فرد منعکس می‌شود (تقوی، ۱۳۸۶، ص ۱۰).

۱-۲. حقوق روانی

حقوق، مربوط به نفس و روح آدمی است (قاضی، ۱۳۶۷، ص ۱۳۰). درواقع حقوق، مربوط به بعد انسانی و غیرمادی بوده و در همه انسان‌ها اعم از زن و مرد نهادینه شده است. در اصطلاح، حقوق روانی به معنای حقوق نفسانی و فرامادی است که به صورت سرشتی و فطری توسط پروردگار در وجود انسان به ودیعه نهاده شده است. حقوق روانی از اقسام حقوق معنوی است که در ارتباط با مسائل ارزشی بوده و شامل حقوق نیکو و پسندیده است (عبادی و ایروانی، ۱۳۹۶، ص ۸).

۳-۱. زن و شوهر

این واژه در فقه و متون اسلامی، با عنوان «زوج و زوجه» مطرح می‌شود. زوج در لغت به معنای جفت، هم‌جنس و چیزی است که همراه و قرین دارد (علی مهنا، بی‌تا، ج ۱، ص ۵۶۱ و معلوف، بی‌تا، ص ۳۱۰). زوج در اصطلاح به معنای همسر، زن یا شوهر و هر چیزی که همراهش چیزی از جنس خودش است (معلوف، بی‌تا، ص ۳۱۰). در فقه، زوج را مردی گویند که زنی در عقد او باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۴، ص ۳۰). زوجه در لغت به معنای زن مرد است (افرام بستانی، بی‌تا، ص ۴۶۵ و معلوف، بی‌تا، ص ۳۱۰). زن، مقابل مرد است (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۴، ص ۲۸۶). زوجه در اصطلاح فقهی، زنی است که بالفعل شوهر دارد، خواه به عقد دائم باشد، خواه به عقد منقطع (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۴، ص ۴۲). زن شوهردار، زنی است که به عقد شرعی مردی درآمده است (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۴، ص ۳۰۴؛ فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۶، ص ۱۶۶؛ افرام بستانی، بی‌تا، ص ۴۶۵؛ علی مهنا، بی‌تا، ج ۱، ص ۵۶۱ و مروج، ۱۳۷۹، ص ۲۶۰).

۲. مبانی نظری

انسان موجودی اجتماعی و نیازمند قانون است. قوانین، نحوه ارتباط افراد جامعه با یکدیگر را مشخص می‌نمایند و حقوق، از بطن این قوانین استخراج می‌شوند. حقوق و تکالیف در واقع دو روی یک سکه‌اند؛ بدین معنی که هر شخص نسبت به شخص مقابل خود، حقوق و تکالیفی بر عهده دارد. دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، دارای نظام حقوقی خاصی است که در قرآن و سیره معصومین علیهم‌السلام بیان شده است. حقوق زن و شوهر از جمله حقوقی است که در منابع فقهی و روایی، مورد توجه بوده و مصادیق و مبانی آن بیان شده است. به طور کلی، در زمینه حقوق زن و شوهر با استفاده از منابع دینی و روایی، دو مبنا بیان شده است:

۲-۱. برابری زن و مرد در ارزش‌های انسانی

به بیان قرآن، انسان از نفسی واحد آفریده شده است.^۱ واژه زوج در لغت، بر مرد و زن دلالت می‌کند؛ لذا نفس واحدی وجود دارد که زوجیت در همان دایره معنا می‌یابد و پدیدآورنده وحدت در عین کثرت است. قرآن کریم با بیان این اصل اساسی، همه نظریه‌هایی که تا آن زمان، زن را از لحاظ ارزش انسانی، پست تلقی می‌کردند و حتی در انسان بودن آن نیز تردید داشتند، باطل می‌داند و تنها ملاک برتری را داشتن تقوای بیشتر ذکر می‌کند (باقری، ۱۳۹۴، ص ۱۲).

۲-۲. تغایر تساوی و تشابه

تساوی به معنای برابری، و تشابه به معنای یکنواختی است. اسلام، اصل مساوات انسان‌ها را درباره زن و مرد رعایت کرده است و با تساوی حقوق زن و مرد مخالف نیست؛ بلکه با تشابه آن مخالف است. اسلام در همه موارد، برای زن و مرد، حقوق مشابهی وضع نکرده است. آنچه از نظر اسلام اهمیت دارد این است که زن و مرد به دلیل اینکه یکی زن است و دیگری مرد، در جهات زیادی مشابه یکدیگر نیستند و در واقع، خلقت و طبیعت آنها را یکنواخت نخواست است (مطهری، بی‌تا، ص ۱۶۰).

۳. حقوق روانی زن بر شوهر در آیات و روایات

خداوند متعال برای رسیدن زن و مرد به اهداف عالیه تربیتی، حقوقی را برای هریک از آنها معین کرده است. در آیه ۲۱ سوره روم «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»، خلقت حقوق روانی در زن و مرد، از نشانه‌های قدرت و تدبیر پروردگار دانسته شده است. زن و مرد دارای ویژگی‌های فطری مشترکی هستند. از میان این ویژگی‌های فطری، توانمندی‌های سرشتی، منشأ روابط عاطفی، قلبی و رفتاری در زندگی همسران به شمار می‌روند که پس از شکوفاسازی، تاثیرات تربیتی عمیقی بر زن و شوهر می‌گذارند و حقوق روانی نامیده

۱. «الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا» (نساء: ۱).

می‌شوند. ازجمله آشکارترین مصادیق این حقوق می‌توان به گرایش به خداشناسی، گرایش به کمال، مثبت‌نگری و حسن ظن، نگرش نعمتی، میل به جنس متفاوت، میل به حسن معاشرت با دیگران، نیاز به عفو و گذشت، میل به ضابطه‌مندی، میل به خضوع در برابر بندگان خدا، میل به وفاداری، نیاز به انس و الفت، نیاز به محبت دیدن و محبت کردن، گرایش به کرامت و عزت‌خواهی، میل به آرامش روحی، گرایش به فضایل و ارزش‌ها و نفرت نسبت به رذایل، میل به حقیقت و علم‌خواهی و... اشاره کرد. مجموعه این حقوق روانی، منشأ روابط فرد با خدا، انسان‌ها، خود و جهان هستی است و در صورت رعایت و شکوفایی، ثمراتی برای هریک از زن و شوهر به همراه خواهد داشت.

تأثیرات تربیتی حقوق روانی ذکرشده در احادیث، به برقراری انواع روابط مطلوب عاطفی و رعایت حقوق روانی مؤمنان نسبت به یکدیگر منجر می‌شود. امیرالمومنین علیه السلام در خطبه نماز عید فطر، ضمن دعوت مردم به رعایت حقوق روانی می‌فرماید: «بر اساس نیکی و تقوا با یکدیگر همکاری داشته باشید و باهم با مهربانی و عطف رفتار کنید» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۶، ص ۵۶۷). امام باقر علیه السلام خطاب به عموم مؤمنان می‌فرماید: «ای مردم مؤمن! همدم یکدیگر باشید و با الفت و عطف باهم رفتار نمایید» (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۳۴۵). امام علی علیه السلام نیز می‌فرماید: «خداوند دستور داده است که باهم مهربان باشید و به همدیگر نیکی کنید و با روی خوش باهم مواجه شوید» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۶، ص ۳۱). در رویکرد دینی، هر عملی که توسط انبیا، معلمان، والدین و یا دیگران به منظور اثرگذاری بر نگرش، اخلاق و رفتار یک فرد انجام شود و اهداف ازپیش تعیین شده الهی از خلقت انسان را تحقق بخشد، حقوق روانی و شکوفاسازی استعدادهای فطری به شمار می‌رود (حسینی‌زاده، ۱۳۹۹، ص ۱۲ و فقیهی، ۱۳۹۲، ص ۸۰). ازجمله حقوق روانی زن بر شوهر که دین اسلام به آنها اشاره کرده و در لسان روایات و آیات قرآن به آنها پرداخته شده است، عبارت‌اند از:

۱-۳. نگاه مثبت و داشتن حسن ظن

بر اساس آموزه‌های دین اسلام، همسران مؤمن باید نسبت به یکدیگر نگاه مثبت داشته باشند. امام سجاد علیه السلام می‌فرماید: «حق همسر تو این است که بدانی خدا او را مایه آرامش، راحتی، انس و الفت تو و محافظ تو قرار داده است»^۱ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۲۶۲). زن و شوهر باید از ذهنیت بد و سوء ظن به یکدیگر پرهیز نمایند و نسبت به هم حسن ظن داشته باشند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «مرد مؤمن نباید نسبت به زن مؤمن ذهنیت بد پیدا کند. اگر از یکی از ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری او خوشش نیامد، به دیگر ویژگی‌های خوب و شایسته او توجه کند»^۲ (فقیهی، ۱۳۹۷، ص ۸۲). امام صادق علیه السلام فرمود: «رحمت دائمی خدا شامل بنده‌ای است که نیکوترین شیوه را در روابط بین خود و همسرش برمی‌گزیند»^۳ (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۱۶، ص ۴۴۳).

۲-۳. نگاه نعمت الهی بودن همسران

همسران باید یکدیگر را نعمتی الهی بدانند که خداوند متعال به آنها عطا کرده است. امام سجاد علیه السلام بعد از تبیین حق مثبت‌نگری هریک از زن و شوهر نسبت به هم، نگرش نعمتی به هم داشتن را مطرح فرموده است: «باید هریک از شما همسران به خاطر یکدیگر خدا را ستایش کند و بداند که هرکدام برای یکدیگر نعمتی از طرف خداوند می‌باشد. همه باید بدانید و این دید را داشته باشید که همسر نعمتی است از طرف خدا که به او اعطا شده است. از این رو واجب است که با نعمت خداوند، مصاحبت و رابطه نیکو برقرار سازند و او را گرامی بدانند و با او مدارا کنند» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۲۶۲). بنابراین زن و شوهر باید همدیگر را نعمتی از جانب خداوند بدانند و هیچ‌یک خود را بر دیگری برتر ندانند؛ بلکه هر دو دارای ارزش و نعمتی الهی هستند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «اگر

۱. «اما حق رعیتک بملک النکاح، فان تعلم ان الله جعلها سکنًا و مستراحًا و انسا و واقیه».

۲. «لا یفرک مومن مومنه ان کرهته منها خلقا رضی منها آخر».

۳. «رحم الله عبدا احسن فیما بینہ و بین زوجته».

بخواهم خیر دنیا و آخرت را به بنده مسلمانی عطا کنم، همسر شایسته و صالحی به او می‌دهم که وقتی در چهره او می‌نگرد، سرور و بهجت بر قلب او وارد شود»^۱ (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۳۲۷).

۳-۳. میل به محبت

محبت به معنی دوستی است که خود را به صورت احساس در دل، ابراز زبانی و عاطفی و عملکرد مودتی نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، محبت حالت و کششی لذتمند در انسان نسبت به شخص یا چیزی است که موجب ملایمت می‌شود و با خواسته‌ها و تمایلات فرد تناسب دارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۳۵۸ - ۳۵۹).

هر انسانی به صورت طبیعی دوست دارد از دیگری محبت ببیند و به دیگران نیز محبت کند. زنان و مردان، نیازمند محبت یکدیگرند و تمایل دارند مورد محبت همدیگر قرار بگیرند و هرکدام محبوب دیگری باشند. محبت از مهم‌ترین حقوق روانی در روابط عاطفی بشر است و اساس زندگی انسان‌ها بر آن استوار است. در نگرش دینی، اساس دین، محبت است^۲ (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۶، ص ۶۶). خداوند محبت را در وجود هریک از زن و شوهر قرار داده و آنان را موظف به ابراز این حق فطری و روانی در قبال یکدیگر دانسته است. محبت به همسر هدیه‌ای است که خداوند در آغاز ازدواج به زن و شوهر می‌دهد: «وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً»؛ «و در میان شما دوستی و مهربانی قرار داد» (روم: ۲۱). لذت بخش‌ترین جمله برای زن این است که شوهرش به او بگوید: «عزیزم، دوستت دارم» و «تو عشق منی» و امیدبخش‌ترین جمله برای مرد این است که همسرش به او بگوید: «تو امید من هستی» و «من به وجود تو افتخار می‌کنم» (امینی، ۱۳۹۴، ص ۵۷). در روایات به‌ویژه بر محبت مرد نسبت به زن که با محبت اولیای دین گره خورده، تأکید شده است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «هرکس علاقه‌اش به ما شدیدتر شود،

۱. «إِذَا أُرِدْتُ أَنْ أَجْعَلَ لِلْمُسْلِمِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ جَعَلْتُ لَهُ... وَ زُوجَةً مُؤْمِنَةً تَسْرُهُ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا».

۲. «الدین هو الحب و الحب هو الدین».

علاقه او به زنان نیز شدیدتر می‌گردد»^۱ (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۰، ص ۲۴). بین محبت زیاد به زن با ازدیاد ایمان و کسب مراتب بالاتر ایمان، رابطه همبستگی وجود دارد^۲ (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۸۴). همچنین محبت به همسر، از اخلاق و منش انبیا دانسته شده است^۳ (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۰، ص ۲۲). سنت عملی رسول اکرم ﷺ و ائمه علیهم السلام، صراحت در اظهار علاقه به همسر بوده است (مطهری، بی تا، ص ۱۲). پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «وقتی مردی به همسر خود نگاه کند و همسرش به او نگاه کند، خداوند به دیده رحمت به آنان می‌نگرد»^۴ (پابنده، ۱۳۸۲، ص ۶۲۱). دلیل تأکید زیاد اسلام بر محبت مرد نسبت به زن این است که زن به صورت طبیعی محبوب، و مرد محب است. هر زمان که محبت و علاقه مرد خاموش شود، ازدواج از نظر طبیعی مرده است؛ ولی سلب علاقه زن موجب پایان یافتن ازدواج نمی‌شود. از این رو، علاقه زن به مرد، معلول علاقه مرد به زن است.

۴-۳. روابط و تمایلات جنسی

از جمله حقوق روانی در روابط عاطفی زن و شوهر، روابط جنسی و ارضای آن است. مهرورزی و رابطه جنسی میان زن و شوهر، یکی از عوامل نشاط و استحکام بنیان خانواده است. امام رضا علیه السلام می‌فرماید: «اگر درباره ازدواج و دامادی، آیتی محکم و سنتی پیروی شده از رسول خدا ﷺ هم نبود، همچنان موضوع نیکی به خویشاوند و مأنوس شدن با بیگانه - که زمینه آن را خداوند، به صورت طبیعی در انسان‌ها قرار داده است - انگیزه‌ای بود که در خردمند صاحب‌دل، به ازدواج رغبت کند و عاقل درست‌اندیش به آن بشتابد» (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۳۷۳). همچنین پیامبر ﷺ فرمود: «در اسلام، نزد خداوند بنایی محبوب‌تر و عزیزتر از ازدواج نیست» (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۸۳). از این دو حدیث، چند نکته به دست می‌آوریم:

۱. «كلما من اشد لنا حبا اشد للنساء حبا».

۲. «كلما ازداد العبد للنساء حبا ازداد في الايمان فضلا».

۳. «من اخلاق الانبياء حب النساء».

۴. «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا نَظَرَ إِلَى امْرَأَتِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ نَظَرَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِمَا نَظَرَ الرَّحْمَةِ».

الف) رابطه جنسی، یک رابطه طبیعی است.

ب) عمل جنسی، نه تنها مورد نکوهش نیست؛ بلکه خردمندانه است.

ج) بنای روانی - عاطفی انسان، با ازدواج و ارضای این غریزه طبیعی سامان می یابد و باعث خلق و خوی نیکو می شود.

د) خردمندانه بودن ازدواج و محبوب بودن آن نزد خداوند به این علت است که ازدواج و ارتباط جنسی، با احساسات عالی انسانی آمیخته و زمینه ساز آن است و انسان به بسیاری از فضایل اخلاقی و روابط اجتماعی مناسب روی می آورد. برای تقویت این رابطه، خدای متعال لذتی در آن قرار داده است که به تعبیر امام صادق علیه السلام از تمام لذت های دنیوی و اخروی بالاتر است (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۳۲۱).

ارضای غریز جنسی در زن و مرد حائز اهمیت است و هریک باید نسبت به ادای این حق در دیگری اهتمام داشته باشند. در روایات نیز به این مسئله توجه شده است. در روایت صفوان بن یحیی از امام رضا علیه السلام می خوانیم: «صفوان بن یحیی از حضرت رضا علیه السلام در مورد مردی سؤال کرد که دارای همسر جوانی است و همبستری او را یک ماه یا یک سال ترك می کند و به او نزدیک نمی شود. البته نه برای اینکه او را آزار رساند، بلکه به دلیل آنکه مصیبتی دیده اند. آیا در این عمل گناهکار است؟ فرمود: اگر چهار ماه او را ترك کرده باشد نه. اگر بیشتر از این مدت ترك کند، گناهکار خواهد بود، مگر اینکه با اذن و رضایت زوجه اش باشد» (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۴۰۵ و ج ۵، ص ۴۰ و امینی، ۱۳۹۴).

۵-۳. خوش اخلاقی و اخلاق نیکو

خوش رفتاری و داشتن اخلاق نیکو، از حقوق روانی مشترک زن و شوهر است. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در این زمینه فرموده اند: «کامل ترین مؤمنان از نظر ایمان، خوش خلق ترین آنهاست و شایسته ترین شما آنهایی هستند که با زن خود خوش رفتارترند»^۱ (پابنده، ۱۳۸۲، ش ۱۴۷۷ و یثربی قمی، ۱۳۷۶، ص ۱۰۵). از وظایف شوهر این است که نسبت به همسرش

۱. «اکمل المومنین ایمانا احسنهم خلقا و خیارکم خیارکم لنسائکم».

برخوردی مناسب داشته و خوش اخلاق باشد و به او احترام بگذارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «هرکس زنی را به همسری می گیرد، باید احترام او را نگه دارد». امام علی علیه السلام نیز می فرماید: «با همسرت خوش رفتار باش تا زندگی ات با صفا گردد»^۱ (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۵۵۶، ح ۴۹۱۱ و ج ۴، ص ۳۹۲، ح ۵۸۳۴). همچنین حضرت زهرا علیها السلام در این باره می فرماید: «بهترین شما کسی است که در برخورد با مردم نرم تر و مهربان تر باشد و ارزشمندترین مردم کسانی هستند که با همسرانشان مهربان و بخشنده اند»^۲ (مقی الهمدی، ۱۴۰۱، ج ۷، ص ۲۲۵). لذا برخورد خوش و احترام به زن و تکریم شخصیت او، از وظایف مرد است (صافی، ۱۳۸۳، ص ۵۴). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «نیکوترین مردم از نظر ایمان، خوش اخلاق ترین آنها با خانواده خود است»^۳ (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۱، ص ۳۸۷). همچنین آن حضرت فرمود: «نشستن مرد پیش زن و فرزندنش، نزد خداوند محبوب تر است از اعتکاف در مسجد من»^۴. امام صادق علیه السلام نیز می فرماید: «شوهر در رابطه خود با همسرش از سه چیز بی نیاز نیست: سازگاری با او تا به این وسیله، سازگاری و محبت و عشق او را به خود جلب کند، و خوش خویی با او و دلبری از او با آراستن خود برای وی و فراهم آوردن امکانات آسایش او»^۵ (محمدری شهری، ۱۳۶۷، ح ۷۸۷۶).

۳-۶. آراستگی و رعایت نظافت

در رابطه با آرایش و پیرایش زن و شوهر، احادیث فراوانی از اهل بیت علیهم السلام روایت شده است که در ادامه به آراستگی شوهر برای زن اشاره می کنیم:

حسن زیات می گوید: مردی بصری با من می نشست و پیوسته او را تبلیغ کردم تا

۱. «أَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا فَيَصْفُو عَيْشُكَ».

۲. «خَيَارُكُمْ أَلَيْنُكُمْ مَنَاقِبَةً وَ أَكْرَمُهُمْ لِبَسَائِهِمْ».

۳. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: «أَحْسِنُ النَّاسُ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَ أَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِهِ».

۴. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: «جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ اغْتِكَافٍ فِي مَسْجِدِي هَذَا».

۵. قَالَ الْإِمَامُ الصَّادِق علیه السلام: «لَا غَنَى بِالزَّوْجِ عَنْ ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ زَوْجَتِهِ وَ هِيَ: الْمُوَافَقَةُ لِيَجْتَلِبَ بِهَا مُوَافَقَتَهَا وَ مَحَبَّتَهَا وَ هَوَاهَا وَ حُسْنُ خُلُقِهِ مَعَهَا وَ اسْتِعْمَالُهُ اسْتِمَالَةً قَلْبَهَا بِالْمَهِيئَةِ الْحَسَنَةِ فِي عَيْنِهَا وَ تَوْسِيعَتِهِ عَلَيْهَا».

شیعه امامی شد و امام باقر علیه السلام را برایش وصف می‌کردم تا به مکه رفتیم. پس از انجام حج، وارد مدینه شدیم و اجازه ورود از امام باقر علیه السلام خواستیم و بر آن حضرت وارد شدیم. در اتاقی زیور شده، آن حضرت پتوی گلی بر دوش داشت و خضاب کرده و سرمه کشیده و ریش را آراسته بود. رفیق من به او نگاه می‌کرد و دلش آشوب می‌شد و چون برخاستیم، امام فرمود: ای حسن! فردا انشاء الله با رفیق نزد من بیا. چون فردا شد به دوستم گفتم: برویم نزد امام باقر علیه السلام گفت: خودت برو. به او گفتم: سبحان الله، مگر نفرمود با دوستت بیا. باز گفت: خودت برو. در نهایت او را بردم و به آن حضرت وارد شدیم در اتاقی که فرشش ریگ بود و خودش آمد با پیراهنی درشت و ژولیده بود و به ما رو کرد و فرمود: دیروز نزد من آمدید. مرا در آن اتاق دیدید که از آن همسرم بود و دیروز حق او بود و من برایش آرایش کردم و بر من لازم بود برایش آرایش کنم همچنان که او برایم آرایش کرده بود. و این است اتاق خودم. پس آشوب نشود دلت ای برادر بصری! گفت: قربانت، آشوب شده بود؛ ولی اکنون خدا برطرفش کرد (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۶، ص ۶۵-۶۷).

البته برای آرایش نیز مانند سایر پدیده‌ها شرایطی وجود دارد که به دو مورد اشاره می‌کنیم: الف) در امر آرایش، انسان باید مراعات دین را بکند و ابزار و وسایل آن را از راه مشروع تهیه کند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «از طریق حلال خوش بپوش و زیبا باش که خداوند زیبا است و زیبایی را دوست دارد» (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۵، ص ۶) و ب) در آرایش باید اعتدال را رعایت کند و از اسراف پرهیز نماید.

لازم به تذکر است که خوشبویی و آراستگی، اختصاص به زن ندارد؛ بلکه وظیفه‌ای مشترک است. رعایت این اصل از جانب هر دو طرف، نقش مهمی در حفظ عفت زن و شوهر دارد؛ چنان که در روایت آمده است: «رعایت نکردن این وظیفه از طرف شوهر، باعث ضربه زدن به عفت همسرش می‌شود»^۱ (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۱۴، ص ۳۸۱). همچنین در روایتی از امام باقر علیه السلام آمده است: «همان گونه که مردان دوست دارند زینت و آرایش را در زنان نشان

۱. «وَلَقَدْ تَرَكَ النِّسَاءُ الْعِفَّةَ يَتَرَكْنَ أَزْوَاجَهُنَّ النَّهْيَةَ».

ببینند، زنان نیز دوست دارند زینت و آرایش را در مردانشان ببینند»^۱ (طبرسی، ۱۴۱۲، ص ۸۰). در راستای توجه به اهمیت پاکیزگی و آراستگی ظاهری شوهر، برحسب یکی از روایات، شخصی می‌گوید: «امام موسی بن جعفر علیه السلام را دیدم که خضاب کرده [موی سر و صورت را رنگ (مشکی) زده] بود. گفتم: فدایت شوم! خضاب کرده‌ای؟! فرمود: آری. آراستگی مردان از اموری است که بر عفت زنان می‌افزاید و عفت زنان از آن رو کاهش یافته که شوهران آنها به سر و روی خود نمی‌رسند. سپس فرمود: آیا مایلی همسرت را ناآراسته ببینی به همان سان که او تو را در وضعیت ناآراستگی می‌بیند؟ گفتم: نه. فرمود: دلیل خضاب کردن من همین است. و سپس ادامه داد: از اخلاق پیامبران، پاکیزگی، استعمال بوی خوش، زدودن موهای اضافی بدن و کم نگذاشتن از رابطه جنسی است» (بستان، ۱۳۸۸، ص ۳۲). حسن بن جهم می‌گوید: «ابوالحسن علیه السلام را دیدم که خضاب کرده است، عرض کردم: فدایت شوم! خضاب کرده‌اید؟ فرمود: آری! آراستگی بر عفت زنان می‌افزاید. به راستی زنان ترک عفت کرده‌اند؛ زیرا شوهرانشان آراستگی را ترک نموده‌اند. سپس فرمود: اگر آراسته نباشی، آیا خوش داری که همسرت را نیز مانند خودت ببینی؟ عرض کردم: نه! فرمود: او نیز چنین است»^۲ (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۵۶۷). این نکته در برخی روایات با صراحت بیشتری بیان شده است. برای نمونه، در روایتی از امام محمد باقر علیه السلام این سخن نقل شده است که فرمود: «من مردی همسر دوست هستم و لذا خود را با خضاب برای همسرم آراسته می‌کنم» و در روایت دیگری می‌خوانیم: «زنان دوست دارند مردان را با همان آراستگی ببینند که مردان دوست دارند زنان را آن گونه ببینند». در همین راستا می‌توان به روایاتی اشاره کرد که مردان را به پوشیدن لباس‌های زیبا برای همسرانشان ترغیب کرده‌اند. از روایات مزبور می‌توان دریافت که این امر، در شمار سیره عملی پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله و امامان معصوم علیهم السلام بوده است (بستان، ۱۳۸۸، ص ۳۳).

۱. «النِّسَاءُ يُحِبُّنَ أَنْ يَرَيْنَ الرَّجُلَ فِي مِثْلِ مَا يُحِبُّ الرَّجُلُ أَنْ يَرِي فِيهِ النِّسَاءَ مِنَ الزِّيْنَةِ».

۲. «عن الحسن بن جهم قال: رأيت أبا الحسن علیه السلام اختضب، فقلت: جعلت فداك اختضبت؟ فقال: نعم، إن التَّهَيُّةَ مما يزيد في عفة النساء، ولقد ترك النساء العفة بترك أزواجهن التَّهَيُّةَ».

۷-۳. عفو و گذشت از خطای همسر

یکی از حقوق زناشویی که در روایات متعدد بر آن تأکید شده، لزوم عفو و گذشت شوهر از خطای همسر است. برحسب یکی از همین روایات، حتی ترشرویی شوهر، گونه‌ای از تضییع حق زن به شمار آمده است. با در نظر گرفتن این نکته، واضح است که عفو و گذشت در زندگی زناشویی، تأثیری مستقیم در کاهش تنش‌ها و جلوگیری از آسیب‌های عاطفی دارد. شایسته است مرد در حد معقول، خود را با خانواده منطبق سازد. خودخواهی و سخت‌گیری‌های بی‌جا، به ایجاد روش استبدادی در خانواده منجر می‌شود و به روابط سالم بین افراد خانواده و نیز تربیت صحیح فرزندان لطمه وارد می‌سازد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حتی از اینکه مرد در مورد غذا و نوع آن استبداد به خرج دهد، نهی کرده و او را به همراهی با همسران دعوت نموده است و می‌فرماید: «مؤمن به میل همسر، و خانواده‌اش به میل و خواسته او غذا می‌خورند» (خرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۱۵، ص ۲۵۰). آن حضرت، مردان را به عطوفت ویژه نسبت به همسران خود دعوت می‌کند و می‌فرماید: «جبرئیل درباره زنان مرا تا آنجا سفارش کرد که گمان کردم اجازه طلاق آنان را ندارم، مگر آنکه زنی به طرف فحشا رفته باشد» (همان، ج ۱۴، ص ۱۲۱). پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله اذیت بانوان را در زندگی، از بدترین گناهان می‌داند و در این باره می‌فرماید: «مردی که به همسرش ظلم کند، انفاق و حسنات او قبول نمی‌شود تا آنکه همسرش راضی شود، و اگرچه روزها روزه باشد و شب‌ها شب‌زنده‌داری کند» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۰۳، ص ۲۴۴). آن حضرت، از کتک زدن همسران، حتی در صورت اشتباه، نهی می‌کند و می‌فرماید: «در شگفتم که کسی زن خود را می‌زند و حال آنکه خودش به کتک خوردن سزاوارتر است. ای مردم! زنان خود را با چوب نزنید که قصاص دارد و اما آنها را به وسیله گرسنگی و برهنگی، یعنی کم دادن آذوقه و لباس تنبیه کنید تا در دنیا و آخرت راحت باشید» (همان، ص ۲۴۹). درواقع پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اساس زندگی را بر لطف و محبت می‌داند و از هر کاری که موجب از بین رفتن عشق و علاقه بین زن و شوهر شود، نهی کرده و این از نکات ویژه تربیتی در همسرمداری است (خرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۱۴، ص ۱۱۸).

۸-۳. حسن معاشرت و تکریم همسر

حسن معاشرت از اصولی است که قرآن کریم در آیات متعدد و با بیان‌های مختلف بر آن تأکید می‌ورزد (بقره: ۲۲۸-۲۴۱ و نساء: ۱۹ و ۲۵). قرآن در دوازده مورد، به نهادینه کردن این اصل در خانواده می‌پردازد که از جمله این اصول که در قرآن و روایات به آن اشاره شده است عبارت‌اند از:

الف) خوش خلقی و گشاده‌رویی: قرآن کریم از ویژگی‌های برجسته شخصیت حضرت رسول اکرم ﷺ را نرمی اخلاق و خوشرویی معرفی می‌کند.^۱ برخورد با روی خوش با دیگران، باعث جذب دل‌ها، فزونی محبت، نشاط، زدودن کینه از دل‌ها، سلامت جسم و روان، جلوگیری از ابتلا به بیماری‌های روانی و محبوبیت انسان در نزد دیگران و در نهایت، پیروزی بر مشکلات می‌شود (آل عمران: ۱۵۹). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «هرکس به خانواده‌اش نیکی کند، بر عمرش افزوده شود»^۲ (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۲، ص ۱۰۵). رسول خدا ﷺ فرمود: «حق زن به شوهرش این است که شکمش را سیر کند و بدنش را بپوشاند و برای او هیچ‌گاه روی درهم نکشد»^۳ (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۰۳، ص ۲۵۴).

واژه «معروف» ۳۸ بار در قرآن بیان شده که ۱۹ مورد آن، توصیه به مردان در رعایت تعادل رفتاری در برقراری روابط انسانی و اخلاقی با همسر است (مهریزی، ۱۳۹۱، ص ۲۵۹). در روایات اسلامی نیز در موارد متعددی، به خوش رفتاری با زن سفارش شده است. از جمله پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «بهترین شما مردی است که با زنش خوش رفتارتر باشد و من از همه شما نسبت به زنانم خوش رفتارترم»^۴ (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۵۵۵). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مرد برای اداره منزل و خانواده خود به سه خصلت نیاز دارد که حتی اگر در طبیعت او نباشد (باید خود را به آنها وادارد) آن خصلت‌ها عبارت‌اند از: خوش رفتاری،

۱. آل عمران: ۱۵۹.

۲. قال الامام الصادق علیه السلام: «مَنْ حَسَنَ بِرَّهُ بِأَهْلِ بَيْتِهِ مَدَّ لَهُ فِي عُمُرِهِ».

۳. قال رسول الله ﷺ: «حق المرأة على زوجها أن يسد جوعتها وأن يستر عورتها ولا يقيح لها وجهها».

۴. «خيركم خيركم لنسائه وانا خيركم لنسائي».

گشاده دستی سنجیده و غیرت برای حفاظت از آنها»^۱ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۳۲۲).

ب) احترام به همسر و تکریم شخصیت او: امام سجّاد علیه السلام فرموده است: «خداوند از آن کس خشنودتر است که خانواده خود را بیشتر در آسایش و نعمت قرار دهد»^۲ (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۸، ص ۱۳۶). رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «این سخن مرد به زن که دوستت دارم، هرگز از دل زن بیرون نمی رود»^۳ (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۵، ص ۵۶۹). همچنین فرمود: «جبرئیل پیوسته مرا درباره زن سفارش می کرد تا جایی که گمان بردم طلاق او جایز نیست مگر در صورت ثابت شدن فحشا»^۴ (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۰۳، ص ۲۵۳).

ج) رعایت نظافت و آراستگی: امام صادق علیه السلام در این زمینه فرموده است: «شوهر در رابطه خود با همسرش، از سه چیز بی نیاز نیست: سازگاری با او تا به این وسیله سازگاری و محبت او را به خود جلب کند و خوش خویی با او و دلبری از او با آراستن خود برای وی و فراهم آوردن امکانات آسایش او»^۵ (محمدی ری شهری، ۱۳۶۷، ج ۷۸۷۶).

د) همدلی و مشارکت در انجام امور داخلی خانواده: امام سجّاد علیه السلام فرمود: «چنانچه وارد بازار شوم و درهمی داشته باشم و با آن برای خانواده ام گوشتی بخرم که بدان رغبت کرده اند، برای من محبوب تر است از اینکه بنده ای را آزاد کنم»^۶ (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۱، ص ۵۴۳). رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «به زن خود خدمت نکنند مگر صدیق یا شهید یا مردی که خداوند خیر دنیا و آخرت او را بخواهد»^۷ (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۰۴، ص ۱۳۲). رسول خدا صلی الله علیه و آله

۱. قال الامام الصادق علیه السلام: «إِنَّ الْمَرْءَ يَحْتَاجُ فِي مَنْزِلِهِ وَ عِيَالِهِ إِلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ يَتَكَلَّفُهَا وَ إِن لَّمْ يَكُنْ فِي طَبَعِهِ ذَلِكَ: مُعَاشَرَةُ جَمِيلَةٍ وَ سَعْيُهُ بِتَقْدِيرٍ وَ غَيْرُهُ بِتَخَصُّصٍ».

۲. قال الامام السجاد علیه السلام: «إِنَّ أَرْضَاكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَسْبَغُكُمْ عَلَى عِيَالِهِ».

۳. قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أَحْبَبْتُ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا».

۴. قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «مَا زَالَ جِبْرِئِيلُ يُوَصِّينِي بِالْمَرْأَةِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي طَلَاقُهَا إِلَّا مِنْ فَاحِشَةٍ مَبِينَةٍ».

۵. قال الامام الصادق علیه السلام: «لَا غِنَى بِالزَّوْجِ عَنْ ثَلَاثِ أَشْيَاءَ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ زَوْجَتِهِ وَ هِيَ: الْمَوَافَقَةُ لِيَجْتَلِبَ بِهَا مُوَافَقَتَهَا وَ مَحَبَّتَهَا وَ هَوَاهَا وَ حُسْنُ خُلُقِهِ مَعَهَا وَ اسْتِعْمَالُهُ اسْتِمَالَةَ قَلْبِهَا بِالْهَيْئَةِ الْحَسَنَةِ فِي عَيْنِهَا وَ تَوْسِيعَتِهِ عَلَيْهَا».

۶. قال الامام السجاد علیه السلام: «لَأَنْ أَدْخُلَ السُّوقَ وَ مَعِيَ دِرْهَمٌ أَتَبَاعُ بِهِ لِحْمًا لِعِيَالِي وَ قَدْ قَرُمُوا إِلَيْهِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتَقَ نَسَمَةً».

۷. قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «لَا يَخْدُمُ الْعِيَالُ إِلَّا صَدِيقٌ أَوْ شَهِيدٌ أَوْ رَجُلٌ يَرِيدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ».

فرمود: «مردی که به طرف دهان همسرش لقمه‌ای بالا برد، پاداش برد»^۱ (فیض کاشانی، ۱۳۶۱، ج ۳، ص ۷۰).

هـ) حاکمیت فضای صمیمیت و گذشت در خانواده: رسول خدا ﷺ فرمود: «در شگفتم از کسی که زنش را کتک می‌زند، درحالی که خودش به کتک خوردن سزاوارتر از اوست»^۲ (حیدر شعیری، بی‌تا، ص ۴۴۷). همچنین آن حضرت می‌فرماید: «هر مردی که به خاطر خدا و به امید پاداش او، در برابر بداخلاقی همسرش صبر کند، خدای متعال برای هر مرتبه‌ای که شکیبایی می‌ورزد، همان ثوابی را به او دهد که به ایوب علیهِ السلام در قبال بلایی که دید عطا کرد و گناه زن نیز در هر روز و شب به اندازه ریگ‌های ریگستان است»^۳ (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۲۸۷). امام سجاد علیهِ السلام فرمود: «نزدیک‌ترین شما به خدا کسی است که نسبت به اهل منزلش خوش‌رفتارتر باشد و کسی در پیشگاه خدا بیشتر مورد رضایت است که نسبت به خانواده خود نیکوکارتر و بامحبت‌تر باشد»^۴ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۲۵۱). امام صادق علیهِ السلام می‌فرماید: «هر خانواده‌ای که با همدیگر با رفق و مدارا برخورد کنند، خداوند نیز به رزق و روزی آنان وسعت می‌بخشد»^۵ (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۱۴، ص ۱۲۳). امیرالمومنین علی علیهِ السلام در سفارشی به پسرش، محمد بن حنفیه، فرمود: «در هر حال با همسر خود مدارا و ملاطفت و خوش‌رفتاری کن تا زندگی‌ات بر تو گوارا باشد»^۶ (همان، ص ۱۱۰). پیامبر اکرم ﷺ فرمود: «سه چیز از جفاکاری است: کسی که با کسی همسفر باشد ولی از اسم و کنیه‌اش جويا نشود، و کسی را به غذا دعوت کنند ولی نپذیرد و یا بپذیرد اما از آن غذا نخورد، و مردی که قبل از ملاعبه، با همسرش

۱. «إِنَّ الرَّجُلَ لَيُؤْجَرُ فِي رَفْعِ اللَّقْمَةِ إِلَى فِي امْرَأَتِهِ».

۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنِّي لَا تَعْجَبُ مَنْ يَضْرِبُ امْرَأَتَهُ وَهُوَ بِالضَّرْبِ أُولَىٰ مِنْهَا».

۳. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ صَبَرَ عَلَىٰ سُوءِ خَلْقِ امْرَأَتِهِ وَاحْتَسَبَهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَىٰ بِكُلِّ مَرَّةٍ يَصْبِرُ عَلَيْهَا مِنَ الثَّوَابِ مَا أُعْطِيَ أَيُّوبُ ﷺ عَلَىٰ بَلَاءِهِ، وَكَانَ عَلَيْهَا مِنَ الْوَزْرِ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَةٍ مِثْلَ رَمْلِ عَالِجٍ».

۴. عَنْ الْإِمَامِ زَيْنِ الْعَابِدِينَ ﷺ قَالَ: «... إِنَّ أَقْرَبَكُمْ مِنَ اللَّهِ أَوْسَعُكُمْ خُلُقًا وَ إِنَّ أَرْضَاكُم عِنْدَ اللَّهِ أَشْبَعُكُمْ عَلَىٰ عِيَالِهِ».

۵. عَنْ الْإِمَامِ الصَّادِقِ ﷺ قَالَ: «أَيُّمَا أَهْلٍ تَبَيَّتْ أَعْطَوْا حَظَّهُمْ مِنَ الرَّفْقِ فَقَدْ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فِي الرِّزْقِ».

۶. «مِنْ وَصِيَّتِهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ لَوْلَدِهِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ: فَدَارِهَا عَلَىٰ كُلِّ حَالٍ وَ أَحْسِنِ الصُّحْبَةَ لَهَا لِيَصْفُوَ عَيْشُكَ».

همبستر شود»^۱ (همان، ج ۱۲، ص ۱۴۵). پیامبر اکرم ﷺ فرمود: «یا علی! خدمت به خانواده، کفاره گناهان کبیره است و مایه فرونشاندن غضب پروردگار و مهریه حوریان بهشتی خواهد بود»^۲ (نراقی، بی تا، ج ۲، ص ۱۴۲). رسول خدا ﷺ فرمود: «هرگاه مرد به زن خود آبی بنوشاند، پاداش برد»^۳ (متقی الهندی، ۱۴۰۱، ح ۴۴۴۳۵). همچنین آن حضرت فرمود: «بزرگ ترین حق را بر زن، شوهر او دارد و بزرگ ترین حق را بر مرد، مادر او دارد»^۴ (همان، ح ۴۴۷۷۱).
(و) مایه خوشبختی و آرامش: پیامبر اکرم ﷺ می فرماید: «از خوشبختی مرد مسلمان، داشتن همسری شایسته، خانه ای بزرگ، وسیله ای راحت برای سواری و فرزندى خوب است»^۵ (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۷۶، ص ۱۵۵). همچنین آن حضرت فرمود: «وقتی مردی به همسرش نگاه کند، خداوند به دیده رحمت به آنان می نگرد»^۶ (پابنده، ۱۳۸۲، ح ۶۲۱).

۴. ثمرات حقوق روانی

رعایت و احترام به حقوق روانی یکدیگر در خانواده، آثار و ثمرات تربیتی فراوانی برای زن و شوهر دارد؛ از جمله: خوش اخلاقی، کنترل خشم، پرهیز از جدل و گفتار ناصحیح، نیک رفتاری، تقویت ارتباط با پروردگار و توجه کامل به حقوق یکدیگر. بنابراین، شناخت این حقوق و رعایت آن در میان زن و شوهر موجب تقویت و استحکام بنیان خانواده و تعالی همسران و ایجاد سکینه و آرامش در خانواده می شود.

۱. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «ثَلَاثَةٌ مِنَ الْجَفَاءِ أَنْ يَضْحَبَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَلَا يَسْأَلُهُ عَنْ إِيمِهِ وَ كُنْيَتِهِ وَأَنْ يَدْعَى الرَّجُلُ إِلَى طَعَامٍ فَلَا يُحِبُّ أَوْ يُحِبُّ فَلَا يَأْكُلُ وَ مَوَاقِعَهُ الرَّجُلُ أَهْلَهُ قَبْلَ الْمُلَاعَبَةِ».

۲. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَا عَلِيُّ خِدْمَةُ الْعِيَالِ كَفَّارَةٌ لِلْكَبَائِرِ وَ تُظْفِي غَضَبَ الرَّبِّ وَ مُهُوِّرُ حُورِ الْعِينِ».

۳. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا سَقَى الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ أَجْرًا».

۴. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَعْظَمُ النَّاسِ حَقًّا عَلَى الْمَرْأَةِ زَوْجُهَا، وَ أَعْظَمُ النَّاسِ حَقًّا عَلَى الرَّجُلِ امْرَأَتُهُ».

۵. «مِنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ الزَّوْجَةُ الصَّالِحَةُ وَ الْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ وَ الْمَرْكَبُ الْبَهِيُّ وَ الْوَلَدُ الصَّالِحُ».

۶. «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا نَظَرَ إِلَى امْرَأَتِهِ وَ نَظَرَتْ إِلَيْهِ نَظَرَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِمَا نَظَرَ الرَّحْمَةِ».

نتیجه‌گیری

حقوق روانی، بخشی از حقوق معنوی است که مربوط به نفس و فطرت است. در روایات، به این حقوق توجه شده و مصادیق و حدود آن بیان گردیده است. در نگرش حدیثی، منشأ حقوق روانی، عقل انسان دانسته شده است. بر اساس حدیث عقل و جهل، عقل انسان دارای همه حقوق و تمایلات فطری و مطلوب است و حقوق روانی همچون: نگاه مثبت و داشتن حسن ظن، نگاه نعمت الهی داشتن به همسر، میل به محبت و خوش اخلاقی، آراستگی و رعایت نظافت، حسن معاشرت و تکریم همسر، عفو و گذشت از خطای همسر و... از جمله حقوق روانی است که به صورت فطری و سرشتی، در وجود هریک از انسان‌ها قرار گرفته و از جنود عقل دانسته شده است (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۱ و تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۳۲۹). بنابراین، همه عواطف و تمایلات طبیعی و فطری، حقوق روانی انسان به شمار می‌روند. همچنین عقل، پایه ایمان و اساس عواطف مطلوب و حقوق روانی و تمایز آنها از هواهای نفسانی و کشش‌های شیطانی می‌گردد (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۱۶، ص ۲۹۵ و تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۳۵۴). مجموعه این حقوق روانی، منشأ روابط فرد با خدا، ارزش‌ها، انسان‌ها، خود و جهان هستی است و در صورت رعایت و شکوفایی، ثمراتی برای هریک از زن و شوهر ایجاد می‌کند. همچنین می‌تواند در فرایند سیر کمالی و ارتقای با هدف قرب به معبود، به آنها یاری برساند. به دلیل تاثیرات تربیتی و اثرات طرفینی حقوق روانی است که در احادیث، به رعایت حقوق روانی مومنان نسبت به یکدیگر و به ویژه رعایت این حقوق میان زن و شوهر بسیار تاکید شده است. رعایت این حقوق روانی می‌تواند آثار تربیتی فراوانی بر خانواده و روابط زن و شوهر ایجاد کند و موجب خوش اخلاقی، کنترل خشم، تقویت عشق به پروردگار و توجه کامل به حقوق یکدیگر و... گردد.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

صحیفه سجادیه

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ق)، تحف العقول عن آل الرسول، تصحیح: علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲. افرام بستانی، فواد (بی تا)، فرهنگ ابجدی، تهران: انتشارات اسلامی.
۳. امینی، ابراهیم (۱۳۹۴ش)، آیین همسراری یا اخلاق خانواده، قم: اسلامی.
۴. باقری، روح الله (۳۹۴ش)، «حقوق زوجین از منظر قرآن کریم»، پایان نامه دوره کارشناسی.
۵. بستان، حسین (۱۳۸۸ش)، اسلام و تفاوت های جنسیتی در نهادهای اجتماعی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دفتر امور بانوان وزارت کشور.
۶. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲ش)، نهج الفصاحه، تهران: دنیای دانش.
۷. تقوی، سوده سادات (۱۳۸۶ش)، «بهداشت روانی»، طبوبی، ش ۱۶.
۸. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰ق)، غرر الحکم و درر الکلم، تصحیح: سید مهدی رجایی، قم: دار الکتاب الاسلامی.
۹. جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۴ش)، ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج دانش.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ق)، تفصیل وسائل الشیعه لتحصیل مسائل الشریعه، قم: مؤسسه آل البيت علیه السلام لاحیاء التراث.
۱۱. حسینی زاده، سید علی و داودی، محمد (۱۳۹۹ش)، سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت ﺍﻟﺒﯿﺖ ﺍﻟﻤﺘﻪ، تهران: سمت.
۱۲. حیدر شعیری، محمد بن محمد (بی تا)، جامع الأخبار، نجف: مطبعة حیدریة.
۱۳. صافی، احمد (۱۳۸۳ش)، خانواده متعادل و نامتعادل؛ حقوق، وظایف و نحوه رفتار همسران بایکدیگر، تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۱۴. صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۳ق)، من لایحضره الفقیه، قم: جامعه المدرسین فی الحوزه العلمیه بقم مؤسسه النشر الاسلامی.

۱۵. طبرسی، حسن بن فضل (۱۴۱۲ق)، مکارم الاخلاق، قم: الشریف الرضی.
۱۶. عبادی، جواد و ایروانی، مهدی (۱۳۹۶ش)، «بررسی تطبیقی حقوق کودک در قرآن و کنوانسیون حقوق کودک»، قرآن و علم، ش ۱۱، ص ۶۵-۸۶.
۱۷. علی مهنا، عبدالله (بی تا)، لسان السان، بیروت: دار الکتب العلمیه.
۱۸. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق)، العین، قم: مؤسسه دار الهجره.
۱۹. فقیهی، علینقی (۱۳۹۲ش)، «نگاه تربیتی به روابط عاطفی زوجین در آموزه های دینی»، تربیت اسلامی، ش ۱۷، ص ۷۵-۱۰۱.
۲۰. _____ (۱۳۹۷ش)، نگرش اسلامی در تربیت و سبک زندگی خانوادگی، قم: ابوالحسنی.
۲۱. فیض کاشانی، محسن (۱۳۶۱ش)، المحجبه البيضاء فی تهذیب الاحیاء، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۲. قاضی، قاسم (۱۳۶۷ش)، «اهمیت بازی در آموزش و پرورش پیش دبستانی»، نشریه علوم تربیتی، <https://is.gd/A>.
۲۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق)، الکافی، قم: دار الحدیث.
۲۴. متقی هندی، علی بن حسام (۱۴۰۱ق)، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت: مؤسسه الرساله.
۲۵. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق)، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفاء.
۲۶. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۶۷ش)، میزان الحکمه، قم: مکتب الإعلام الإسلامی، مرکز النشر.
۲۷. مروج، حسین (۱۳۷۹ش)، اصطلاحات فقهی، قم: بخشایش.
۲۸. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۸۳ش)، اخلاق در قرآن، تحقیق: محمد حسین اسکندری، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۲۹. _____ (۱۳۹۲ش)، پرسش ها و پاسخ ها، حقوق مدنی زنان، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۳۰. مطهری، مرتضی (بی تا)، نظام حقوق زن در اسلام؛ یادداشت های استاد مطهری، تهران: صدرا.

۳۱. معلوف، لویس (بی‌تا)، المنجد فی اللغة العربیه المعاصره، بیروت: دار المشرق.
۳۲. مهریزی، مهدی (۱۳۹۱ش)، شخصیت و حقوق زن در اسلام، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۳۳. مولوی نیا، محمد جواد (۱۳۸۸ش)، ترجمه رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، قم: مؤسسه انتشاراتی امام عصر علیه السلام.
۳۴. نراقی، محمد مهدی (بی‌تا)، جامع السعادات، نجف: دار النعمان.
۳۵. هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۳۸۲ش)، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، قم: مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام.
۳۶. یثربی قمی، سید علی محمد (۱۳۷۶ش)، حقوق خانواده در قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران، قم: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.

